

Торогельдиева А.Б.

**БАЗАР ЭКОНОМИКАСЫНА ӨТҮҮ ШАРТЫНДА
ЕВРАЗИЯЛЫК ЭКОНОМИКАЛЫК БИРЛИГИНИН ӨЛКӨЛӨРҮНДӨ
ПЕНСИЯЛАРДЫ УЮШТУРУУ ШАРТТАРЫ**

Торогельдиева А.Б.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ПЕНСИЙ В СТРАНАХ
ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА В УСЛОВИЯХ
ПЕРЕХОДА К РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ**

A.B. Torogeldieva

**ORGANIZATION OF PENSIONS IN COUNTRIES
THE EURASIAN ECONOMIC UNION IN THE CONDITIONS
OF TRANSITION TO A MARKET ECONOMY**

УДК: 331.556:46/94.476

Бул макалада базар экономикасына өтүү шартында ЕврАзЭС өлкөлөрүндө пенсияны уюштуруу маселелери каралат. Практика көрсөткөндөй, пенсиялык тутум мамлекеттин туруктуу экономикалык өнүгүүсүнө салым кошуп, коомдогу социалдык тең салмактуулукту туруктуу стабилдештирүүгө кепилдик берген базар мамилелериндеги зарыл механизм болуп саналат. Албетте, буга макул болуу мүмкүн эмес, анткени акчалай түрүндө материалдык жардамды эмгекке жарамдуулугун жоготкон ар бир адамга, аны каалаган башка адам көрсөтө алат. Бирок бул эми пенсиялык камсыздоо эмес, бир жолку, гуманитардык же демөөрчүлүк материалдык колдоо. Пенсиялык коопсуздук - бул жеке адамдын эмгек ишмердүүлүгүнө түздөн-түз байланыштуу болгон материалдык колдоо процесси, анын өлчөмү, шарттары жана шарттары эмгек акынын өлчөмүнөн, эмгек шарттарынан, иш тажрыйбасынан жана башкалардан келип чыгат жана экономикалык өнүгүүнүн ар кандай деңгээлдери.

Негизги сөздөр: социалдык камсыздандыруу, пенсиялык камсыздоо, материалдык колдоо, кепилдик, интеллектуалдык тутуму, топтоо тутуму, киреше, эмгек стажы, дифференциация.

В данной статье рассматриваются вопросы организации пенсионного обеспечения в странах ЕврАзЭС в условиях перехода на рыночную экономику. Как показывает практика пенсионная система является необходимым механизмом в рыночных отношениях, гарантирующим постоянную стабилизацию социальных балансов в обществе, способствующим стабильному экономическому развитию государства. Разумеется, с этим нельзя согласиться, потому что материальная поддержка в денежной форме может быть оказана любому лицу, потерявшему трудоспособность, любым другим лицом, желающим это сделать.

Но это уже не пенсионное обеспечение, а разовая, гуманитарная или спонсорская материальная поддержка. Пенсионное обеспечение – это непосредственно связанный с трудовой деятельностью индивида процесс материальной поддержки, размеры, сроки и условия которого являются производными от размера заработной платы, условий труда, стажа работы и другие. Более того, пенсионное обеспечение базируется на экономических интересах разных поколений с разными уровнями доходов и разными уровнями экономического развития.

Ключевые слова: социальная страхование, пенсионное обеспечение, материальная поддержка, гарантия, солидарная система, накопительная система, доход, стаж, дифференциация.

This article examines the issues of organizing pensions in the EurAsEC countries in the context of the transition to a market economy. As practice shows, the pension system is a necessary mechanism in market relations, guaranteeing the constant stabilization of social balances in society, contributing to the stable economic development of the state. Of course, one cannot agree with this, because material support in monetary form can be provided to any person who has lost the ability to work, by any other person who wants to do this. But this is no longer a pension provision, but a one-time, humanitarian or sponsorship material support. Pension provision is a process of material support directly related to the labor activity of an individual, the size, terms and conditions of which are derived from the amount of wages, working conditions, work experience, etc. Moreover, pension provision is based on the economic interests of different generations with different income levels and different levels of economic development.

Key words: social insurance, pension provision, material support, guarantee, solidarity system, accumulation system, income, length of service, differentiation.

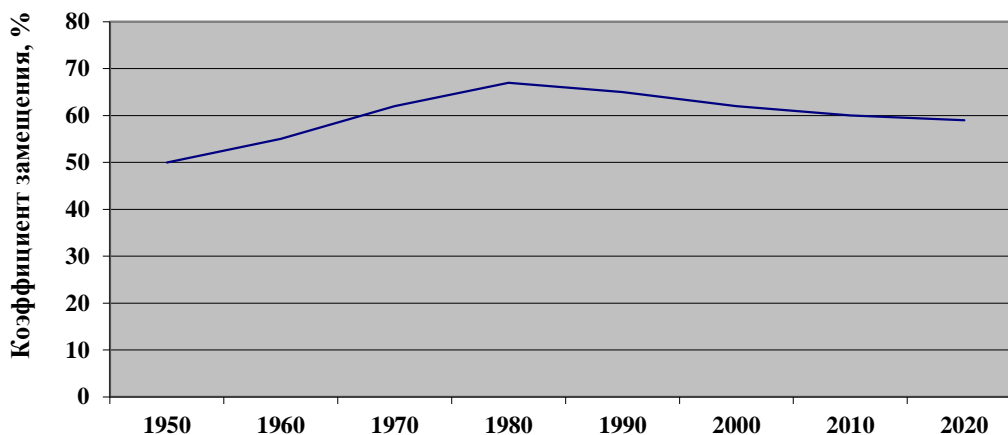
«ЕврАзЭС өлкөлөрүнүн практикасы жана тажрыйбасы көрсөткөндөй, рынок мамилелери, алардын өнүгүшү менен, тескерисинче, калктын майып категорияларынын кепилденген социалдык корголушун шарттайт. Рынок мамилелеринин кесепеттери: туруксуздук туруктуулуктун талабын шарттайт; кирешелерди дифференциациялоо кирешелерди кыйла адилеттүү бөлүштүрүүнү шарттайт; инфляция - бааларды жөнгө салуу; жумушсуздук - социалдык кепилдиктер ж.б. Демек, пенсиялык тутум мамлекеттин туруктуу экономикалык өнүгүүсүнө салым кошуп, коомдогу социалдык тең салмактуулукту туруктуу стабилдештирүүгө кепилдик берген базар мамилелериндеги зарыл механизм болуп саналат. Пенсиялык тутумдар калкты социалдык жактан коргоонун эң маанилүү элементтери болуп саналат, ал эми алардын ресурстары финансы рыноктундагы маанилүү ресурстардын катарына кирет. Ушуга байланыштуу, улуттук пенсиялык тутумдардын иштешинин натыйжалуулугун баалоодо серепчилер адатта үч аспектке көңүл бурушат:

- пенсионерлердин татыктуу жашоосун камсыз кылуу көз карашынан алганда, пенсиянын деңгээли;
- ИДПнын наркына карата пенсиялык тутумдун финансылык ресурстарынын көлөмү жана салыштырма салмагы, бул макроэкономикалык көз караштан калктын көбөйүшү менен иштин абалын объективдүү чагылдырууга мүмкүндүк берет;
- Орто жана узак мөөнөттүү пенсиялык тутумду каржылоо;
- Туруктуулук (демографиялык жана улуттук).
- Эмгек рыногундагы түзүмдүк өзгөрүүлөрдү эске алуу" [1, 78-б.].

Айрым өлкөлөрдөгү пенсиялык камсыздоонун талдоосу айтып тургандай жеке пенсиялык мекемелердин абалы жана келечеги тийиштүү реформалардын натыйжалуулугун аныктоо менен бааланат. Мисалы, учурда Россияда эмгек пенсиясы түзүлүп жатат. Алсак, көпчүлүк учурларда, анын ишинин каржы жагына көңүл бурулат. Расмий документтерде жогоруда айтылгандай, бул пенсиялык топтоо тутумунун каржылык булагы маселесине маани берген иш-чаралар жогору деңгээлде болуусу зарыл. Натыйжада Россияда жылдык ИДП пенсияга чегерилген финансылык ресурстардын көлөмү 1.5% өсүш күтүлүүдө. Ошол эле учурда, бул мекеменин негизги критерийи болгон

пенсионерлерди камсыздоо жагынан эффективдүүлүгүн баалоо боюнча талдоо материалдары өтө аз жарыяланат. Ошентип, камсыздандырылган адам үчүн пенсиянын кандайча жогорулашын пенсиялык тутумдун ушул компоненти камсыз кылаарын билүү өтө көйгөйлүү. Эксперттик жана актуардык изилдөөлөрдүн натыйжалары жалпы коомчулукка жеткиликтүү эмес. «Бүгүнкү күндө пенсия менен камсыздоо карыкартандардын жөнө-көй керектөөлөрүн канааттандыра албайт. Мындан тышкары, жакынкы келечекте эч кандай жакшырыш байкалбайт. Бир катар авторитеттүү эксперттердин эсептөөлөрү боюнча, орто жана узак мөөнөттүү келечекте мамлекеттик пенсия менен камсыз кылуу барган сайын эффективдүү болбой калат. Муну статистика тастыктайт: алмаштыруу коэффициенти 30% чектен ашып, келечекте пенсиянын сатып алуу жөндөмүнүн өтө төмөн шартында төмөндөй берет. Жада калса орточо пенсия пенсионердин керектөө куржунунун бир гана топтомун сатып алууга мүмкүнчүлүк берет. Базалык, камсыздандыруу жана каржылоо элементтерин бириктирген Россиянын пенсиялык тутумунун трансформациясы реформаторлор жарыялаган максаттарга жетүүгө алып келген жок. Караңгы, начар тунук жана натыйжасыз система түзүлдү. Аны камсыздандыруу деп атоого болбойт, анткени ал камсыздандыруу төгүмдөрү менен пенсиялык төлөмдөрдүн ортосунда алгылыктуу байланышты камсыз кылбайт. Өлкөдөгү орточо көрсөткүчтөн жогору эмгек акы алган кызматкерлер эмгек акыларынын 10%-12% (жана андан төмөн) өлчөмүндө пенсияга ишене алышат» [2, 5-б.].

Ошентип, Россиянын пенсиялык камсыздоосундагы узак мөөнөттүү тенденция алмаштыруу коэффициенти тараптан төмөндөшү бойдон калууда, бул улуттук пенсиялык тутумдун терең кризисин көрсөтөт, аны радикалдуу кайра түзүүлөр аркылуу гана, ошондой эле эмгек акыны мамлекеттик жөнгө салуунун жардамы менен жеңүүгө болот ... Салыштыруу үчүн: Батыш Европа өлкөлөрүнүн стратегиялык багыты пенсиянын жетишилген деңгээлин сактоого багытталат (буга чейин алынган пенсиялык укуктар боюнча милдеттенмелерди аткаруу принциби), бул акыркы 50 жылдагы алмаштыруунун жогорку көрсөткүчүнүн динамикасы менен чагылдырылышы мүмкүн (1-сүрөт).

1-сүрөт. 1950-2020-жылдардагы Батыш Европада милдеттүү пенсиялык камсыздандыруу тутумундагы пенсиялардын ордун толтуруу жана долбоорлоо динамикасы.

Булагы: Изилдөө маалыматтарынын негизинде автор тарабынан түзүлгөн.

Пенсиялык реформаны ишке ашырууда мындай ири ийгиликсиздиктин себептери эмнеде? Алардын бир нечеси бар. Биринчиден, камсыздандыруу төгүмдөрүн салык режимине (УСТ) которуу, төгүмдөрдү чогултуунун камсыздандыруу түрткү берүүчү механизмдерин кыйла начарлатты. Экинчиден, милдеттүү пенсиялык социалдык камсыздандыруу позициясынан каржылык ресурстарды негизсиз (иш жүзүндө социалдык) жана каржыланган (кызматкерлердин жаш муундары үчүн) пенсияга буруу, камсыздандырылуучунун алдындагы милдеттенмелерди толугу менен аткарууга мүмкүнчүлүк бербейт. Үчүнчүдөн, жогоруда айтылган эки себеп пенсиянын өлчөмү менен төгүмдөрдүн ортосунда тыгыз байланышты орнотуу боюнча жалпы милдетти чече алган пенсиялык камсыздандыруу институтун түзүүгө мүмкүнчүлүк берген жок.

Ошентип, “Россиянын пенсиялык тутуму институционалдык көз караш менен каралса, бийликтин таасирине өтө сезимтал бойдон калууда. Мисалы, пенсиялык реформанын жана андан кийинки мыйзамдык өзгөртүүлөрдүн натыйжасында калыптанган пенсиялык тутум, эмгек акысы жогору болгон кызматкерлерден ресурстарды калктын аз камсыз болгон катмарынын пайдасына негизсиз ашыкча кайра бөлүштүрүүгө алып келет. Кайра бөлүштүрүү коэффициенти топтолгон пенсиялык укуктардын 50, ал тургай 70% түзөт, бул эч кандай көз караш менен кабыл алынгыс. Ошол эле учурда, аккумулятивдик меха-

низм тилектештикти кайра бөлүштүрүүнү иш жүзүндө камсыз кылбайт. Демек, кирешеси төмөн пенсионерлердин басымдуу көпчүлүгү (алардын санынын 60-70%) үчүн каражаттарды кайра бөлүштүрүүнүн үлүшүн олуттуу кыскартууга даярдануу керек” [3, 112-б.].

Россиядагы пенсиялык реформанын натыйжаларына башка сын-пикирлер бар. Алардын маңызын төмөнкү пункттарга чейин төмөндөтүүгө болот:

- эмгек акынын өсүш арымынын инфляциянын өсүш арымынан 30-45 жыл аралыгында бир аз ашып кетишине карабастан (пенсиялык укуктардын топтолуу мезгили), аманаттардын көлөмү жана ошого жараша пенсиялар көбөйгөн (ушул мезгил ичинде) эмгек акыга салыштырмалуу пропорционалдуу эмес аз болуп калат - эң жакшы дегенде алмаштыруу коэффициенти 5-6% ды түзсө;

- каржылык ресурстарды топтоонун индивидуалдык мүнөзү (мүнөзүндө камсыздандыруу эмес) жана камсыздандырылгандардын ортосунда тилектештиктин каражаттарын кайра бөлүштүрүү механизмдерин четке кагуу, жумушчулардын майыптыгынын алгачкы формалары, окуу мезгилинин, оорунун жана жумушсуздуктун олуттуу мезгилдеринде, жеткиликтүү финансылык ресурстардын топтолоо тобокелдиктерин кыйла жогорулатат. Төмөн эмгек акы.

Жакшы мисал Чилинин тажрыйбасы - бул ар тараптуу жол менен пионер болгон (топтолгон пенсия ал жакка 1981-жылы киргизилген) жана Дүйнөлүк

Банктын реформалоонун башталышында жарыяланган 70 алмаштыруу ставкасынын ордуна милдеттүү түрдө топтолуучу пенсиялык тутумду улуттук масштабда колдонушу үчүн сыноо полигону. 75%, чилилик пенсионерлер пенсияга ыраазы болуш керек, анын ордун алмаштыруу коэффициенти орто эсеп менен 17% дан ашпайт;

- каржы механизмдеринин жана мекемелеринин начар өнүгүшү пенсиялык тутумдун каражаттарын өкмөттүн карыздык милдеттенмелерине инвестициялоону аныктайт, бул иш жүзүндө кийинкиге калтырылган жана топтолгон мамлекеттик карыз. Натыйжада, укуктук чыр-чатак келип чыгат, мыйзам боюнча милдеттүү түрдө камсыздандырылган максаттуу камсыздандыруу төлөмдөрү, мамлекет тарабынан (ушул ченемдерди белгилөө менен) кепилдик бере албаган, мыйзам тарабынан милдеттүү болгон адекваттуу төлөмдөрдү да билдирет.

Милдеттүү топтоочу пенсиялык камсыздандыруу Венгрияда 1998-жылы киргизилген. Алардын пенсияны аныктоо, чектеп ар бир жараан мене иш-чара уюштуруу маселелери жакшы жолго коюлган жана Россиянын пенсиялык системасына шайкеш келет десек болот. Себеби, биринчиден, анын 30 жаштан жогору катышуучулары өз салымдарынын каржыланган бөлүгүн мамлекеттик пенсиялык фонддо сактоого укуктуу. Экинчиден, пенсиялык тутумдун бул модели коомдук аң-сезимге сиңе элек жана буга чейин олуттуу оңдолуп, анын каржылык туруктуулугуна доо кетирген. Венгрияда иш берүүчү мүчөлүк акыларды түздөн-түз пенсиялык фондго которот, эгерде инвестициянын натыйжалары канааттандырылгы эмес болсо, анда менеджер жооп бербейт. Катуу санкциялар жок, каражаттарды башкаруучулар тарабынан жалданган салымчылардын арасынан шайланган кеңештер башкарат (акыркыларын бирдиктүү мамлекеттик орган – каржы институттарын жөнгө салуучу көзөмөлдөйт).

«Казакстанда пенсиялык реформаны жүргүзүүдө мамлекет пенсиянын чыгымдарына катышууну минималдаштыруу принцибинен чыккан. Казакстандык реформанын өзгөчөлүгү - мамлекеттик эмес пенсиялык камсыздоонун негизги (жана кошумча эмес) элементи катары топтоо тутуму киргизилген. Анын алгачкы баскычтарындагы негизги кыйынчылык жумушчуларга жана жумуш берүүчүлөргө түшкөн оорчулуктун кесепетинен, бүгүнкү пенсионерлерди бир

эле мезгилде камсыз кылуу жана келечек жөнүндө кам көрүү зарылдыгы менен шартталган. Өлкөнүн мыйзамдарына ылайык, өткөөл мезгилдеги пенсиялык тутум каржылоонун эки схемасын бириктирет: бөлүштүрүү - учурдагы пенсионерлер үчүн, ал эми топтоочу (жеке эсептер боюнча) - келечек үчүн. Ошол эле учурда пенсияны каржылоодо өздүк пенсиялык топтоолордун үлүшү акырындык менен көбөйөт жана 2050-жылга чейин бөлүштүрүүчү пенсиялык тутумдун элементтери толугу менен жок кылынат [4, 17-18 бб.]. Ошентип, Казакстандын пенсиялык тутумунун олуттуу көйгөйлөрү төмөнкүлөр:

- Казакстан мамлекетиндеги салык системасынын мыйзамдары талапка жооп бере албайт, себеби келечектеги төлөмдөрдүн механизми жөнүндө белгисиздик, пенсиялык фонддорго каражаттарды өз убагында которууга көзөмөлдүн жоктугу;
- башка кошуна мамлекеттер сыяктуу эле улуттук фондулук рыноктун өнүкпөгөндүгү пенсиялык активдерди реалдуу секторго инвестициялоо мүмкүнчүлүктөрү жокко эсе экендиги;
- каражаттарды пенсиялык фонддорго которууда финансылык туура эмес чаралар жана алдамчылык фактылары;
- чет мамлекеттерде иштеп жаткан мигранттар боюнча маселелердин ушул мезгилге чейин чечилбей келгендиги жана каттоо боюнча алардын "жоголгон кардарлардын" болушу;
- эмгекке жарамдуу калкты жетишсиз камтуу (айрыкча чакан бизнесте);
- иштеп жаткан пенсиялык тутумдун иштешинин учурдагы эрежелери жөнүндө калктын кабардар эместиги.

Литература:

1. Пенсионное обеспечение в России: основные проблемы и тенденции [Текст] // Аналитический Вестник Совета Федерации Федерального Собрания РФ. - М., 2017. - №4. - 236 с.
2. Подшивалова, П. Россия выходит на пенсию. Кто заплатит за предвыборную накачку пенсионной системы [Текст] // Новая газета. - 2017. - №11.
3. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. - Б.: Изд. Максспринт, 2016. - 320 с.
4. Пенсионная система: Казахстан. Распределительная и накопительная система: преимущества и недостатки [Текст] // Пенсия. 2017. - № 5. - С. 17-19.